

ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ

Гумін Олексій Михайлович – доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінального права і процесу навчально-наукового інституту права та психології Національного університету “Львівська політехніка”

СИСТЕМА ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЗА НОВИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

Досліджено генезис заходів забезпечення кримінального провадження та їх зв'язок із заходами кримінально-процесуального примусу. Запропоновано науково обґрунтоване бачення систематизації заходів забезпечення кримінального провадження. Визначено перспективні напрями подальших розвідок.

Ключові слова: кримінальне провадження; кримінально-процесуальний примус; система заходів.

Исследован генезис мер обеспечения уголовного производства и их связь с мерами уголовно-процессуального принуждения. Предложено научно обоснованное видение систематизации мер обеспечения уголовного производства. Определены перспективные направления дальнейших исследований.

Ключевые слова: уголовное производство; уголовно-процесуальное принуждение; система мер.

Researches the activities of the criminal proceedings and their relationship with measures of criminal procedural coercion. A science-based vision of systematic measures of criminal proceedings. Defined promising directions for further research.

Keywords: criminal proceedings; criminal procedural coercion; the system measures.

З моменту набрання чинності новим Кримінальним процесуальним кодексом (КПК) України минуло менше року. Однак нині поступово відбувається формування наукової проблематики, пов'язаної з теоретичними та практичними аспектами застосування положень чинного кримінального процесуального законодавства. Одним з напрямів наукового пошуку є аналіз заходів забезпечення кримінального провадження, закріплених розділом II КПК України. Важливість цього питання пов'язана, зокрема, з тим, що застосування заходів забезпечення кримінального провадження передбачає втручання у права і свободи особи. Водночас Конституція України закріплює головну ознаку правової держави: "Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість держави" [1]. Іншими словами, саме держава виступає гарантом прав людини. Однак на рівні гарантування захисту прав і свобод людини держава може також їх обмежити з метою запобігання злочинності [2, с. 84]. Зважаючи на викладене, актуальності набуває питання наукового дослідження системи заходів забезпечення кримінального провадження та класифікації таких заходів, що є одним з початкових етапів наукового аналізу зазначеної системи та надасть можливість охопити одночасно всі предмети, які вивчаються, встановити не тільки місце кожного з них, а й зв'язок між ними, розкрити їх внутрішні закономірності [3, с. 49].

Кримінально-процесуальний примус та класифікацію його видів досліджували такі радянські учені-процесуалісти: А. Н. Ахпанов, Б. Т. Бозилев, Г. Н. Ветрова, З. Д. Єнікєєв, З. З. Зінатулін, В. Г. Капустянський, З. Ф. Коврига, В. М. Корнуков, Ф. М. Кудін, І. Л. Петрухін, В. С. Чистякова та ін. Їх бачення кримінально-процесуального примусу знайшло продовження в працях сучасних російських учених, таких як Б. Т. Безлепкін, В. П. Бож'єв, В. Н. Григор'єв, С. П. Єфімічев, В. В. Кальницький, Є. К. Кутуєв, М. І. Капінус, В. А. Михайлов, І. Л. Трунов, Л. К. Трунова та ін.

Серед вітчизняних учених вагомий внесок у розвиток наукового бачення окресленого кола питань внесли такі вчені, як Ю. П. Аленін, Ю. М. Грошевий, В. С. Зеленецький, О. П. Кучінська, Л. М. Лобойко, О. Р. Михайленко, А. В. Молдаван, О. Б. Муравін, В. В. Назаров, В. В. Рожкова, Т. В. Садова, О. Г. Шило та ін.

Дослідженню заходів забезпечення кримінального провадження присвячено роботи Г. К. Кожевнікова, С. М. Смокова.

Водночас питання класифікації заходів забезпечення кримінального провадження потребує додаткового наукового аналізу.

У науковому дослідженні Г. К. Кожевніков [4] висунув досить важливу, на нашу думку, наукову проблему: чи правильним є ототожнення заходів кримінально-процесуального примусу, можливість застосування яких була передбачена відповідними статтями Кримінально-процесуального кодексу 1960 р., та заходів забезпечення кримінального провадження, закріплених розділом II КПК України 2012 р.?

Для розв'язання окресленої проблеми Г. К. Кожевников пропонує звернутися до результатів аналізу визначення примусових заходів у кримінальному судочинстві [4, с. 68].

На думку В. Ю. Мельникова, кримінально-процесуальний примус є сукупністю заходів державно-владного характеру, що завдають істотного, тимчасового обмеження прав і законних інтересів обвинуваченого, підозрюваного та інших учасників кримінального судочинства шляхом фізичної, психічної і моральної дії на них за наявності фактичних даних, що вказують на необхідність уживання цих заходів, на підставі винесеного компетентними посадовими особами рішення, з метою запобігання і припинення кримінально-процесуальних порушень, відновлення процесуальних правовідносин у сфері судочинства для досягнення його завдань [5, с. 137].

В. М. Корнуков вважає, що заходи процесуального примусу можна визначити як передбачені кримінально-процесуальним законодавством процесуальні заходи примусового характеру, що застосовують у суворо встановленому законом порядку органи дізнання (інколи особа, яка проводить дізнання), слідчий, прокурор, суд чи суддя щодо обвинуваченого, підозрюваного, потерпілого, свідків та деяких інших осіб для усунення наявних і можливих перешкод, які виникають у процесі розслідування та вирішення кримінальних справ, з метою забезпечення успішного виконання завдань кримінального судочинства [6, с. 20].

На думку З. З. Зінатулліна, кримінально-процесуальний примус – це метод державного впливу, що виявляється в правових обмеженнях особистісного, майнового та організаційного характеру учасників кримінально-процесуальної діяльності [7, с. 23].

Науковці В. М. Махов і М. О. Пешков визначають заходи кримінально-процесуального примусу як передбачені кримінально-процесуальним законодавством процесуальні засоби примусового характеру, що застосовують у сфері кримінального судочинства уповноважені на те посадові особи і державні органи за наявності підстав і в порядку, передбаченому законом, стосовно обвинувачених, підозрюваних та інших осіб для попередження і припинення їх неправомірних дій з метою успішного розслідування та виконання завдань кримінального судочинства. До заходів кримінально-процесуального примусу зазначені науковці, передусім, відносять передбачені законом запобіжні заходи, які застосовують слідчий, прокурор у межах власних повноважень або суд за наявності достатніх підстав уважати, що обвинувачений буде переховуватися від досудового слідства або суду чи перешкоджати об'єктивному розслідуванню та судовому розгляду справи, або буде продовжувати здійснювати злочинну діяльність, а також для забезпечення виконання вироку. Крім того, до інших заходів процесуального примусу, які застосовують слідчий, прокурор, суд з метою забезпечення передбаченого КПК України порядку розслідування і судового розгляду в кримінальних справах, зазначені автори відносять такі слідчі дії, як виїмка, обшук, арешт поштово-телеграфної кореспонденції та її виїмка, освідування,

отримання зразків для порівняльного дослідження, тримання в медичному закладі для проведення стаціонарної експертизи [8, с. 45–47].

Відповідно до наведених визначень кримінально-процесуального примусу, слід погодитися з Г. К. Кожевниковим, що перелічені в ст. 131 КПК України заходи забезпечення кримінального провадження (привід; накладення грошового стягнення; тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом; відсторонення від посади; тимчасовий доступ до речей і документів; тимчасове вилучення майна; арешт майна; затримання особи; запобіжні заходи) здатні виконати головну кримінально-процесуальну функцію – забезпечити належну поведінку суб'єктів кримінального провадження, коло яких визначено відповідними нормами кримінального процесуального закону [4, с. 69], а отже, заходи забезпечення кримінального провадження з певними обмеженнями можуть уважатися заходам кримінально-процесуального примусу.

Водночас слушною є думка С. М. Смокова, який висуває тезу щодо ідентичності заходів забезпечення кримінального провадження та заходів кримінально-процесуального примусу [8, с. 629]. На нашу думку, заходи кримінально-процесуального примусу охоплюють й інші заходи, крім заходів забезпечення кримінального провадження.

Ураховуючи викладене, вивчаючи питання класифікації заходів забезпечення кримінального провадження, доцільно розглянути науковий досвід із проблематики класифікації заходів кримінально-процесуального примусу.

Так, Л. М. Лобойко пропонує виділяти серед засобів кримінально-процесуального примусу запобіжні заходи та інші заходи процесуального характеру [9, с. 129].

Науковець Ю. Д. Лівшиц усі заходи процесуального примусу поділяє на [10, с. 5–6]:

запобіжні заходи;

заходи, спрямовані на виявлення, виїмку й закріплення доказів;

заходи, що забезпечують порядок судового розгляду;

заходи, що не можуть бути віднесені до жодної з попередніх груп.

Водночас З. Ф. Коврига розрізняє [11, с. 29–30]:

заходи запобігання (відібрання зобов'язання про явку, привід, затримання, розшук і етапування, відсторонення обвинуваченого від посади), заходи, що застосовуються до порушників порядку судового засідання;

заходи забезпечення (обшук, виїмка, поміщення обвинуваченого або підозрюваного в медичний заклад).

З. З. Зінатуллін розподіляє заходи кримінально-процесуального примусу на дві групи:

спрямовані на попередження неналежної поведінки учасників кримінально-процесуальної діяльності;

пов'язані із збиранням і дослідженням засобів кримінально-процесуального доказування.

Відповідно до такої класифікації, до першої групи входять усі запобіжні заходи, до другої – обшук, виїмка, освідування, поміщення обвинуваченого в медичний заклад, привід тощо [8, с. 12–13].

Аналіз наукової думки з проблематики класифікації заходів кримінально-процесуального примусу свідчить, що більшість учених як окрему обов'язкову групу виділяють запобіжні заходи (засоби запобігання, попередження) та інші заходи, що можуть бути згруповані за тими чи іншими критеріями.

Застосування такого підходу до класифікації заходів забезпечення кримінального провадження дає змогу виокремити такі їх різновиди:

- 1) запобіжні заходи;
- 2) інші заходи забезпечення кримінального провадження.

До першої групи входять заходи, зазначені в ст. 176 КПК України: особисте зобов'язання; особиста порука; застава; домашній арешт; тримання під вартою; тимчасовий запобіжний захід у вигляді затримання особи [12].

Друга група поєднує такі заходи забезпечення кримінального провадження: виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід; накладення грошового стягнення; тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом; відсторонення від посади; тимчасовий доступ до речей і документів; тимчасове вилучення майна; арешт майна.

Таким чином, запропонована нами класифікація містить окремі елементи умовності та є певною мірою спрощеною. Однак при цьому вона охоплює весь загальний заходів забезпечення кримінального провадження, надає можливість розглядати вказані заходи як елементи складної системи, що характеризуються обов'язковою наявністю взаємозв'язків між її складовими.

Ураховуючи зазначене, головними напрямками розвитку положень цього дослідження є науковий аналіз кожного з видів заходів забезпечення кримінального провадження як окремої підсистеми з урахуванням зв'язків між елементами, що впливають із запропонованої нами класифікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – С. 141 (зі змінами і допов.).
2. Рюмшина Г. В. Сутність кримінально-процесуального примусу та його застосування до неповнолітніх / Г. В. Рюмшина // Наше право. – 2011. – № 2. – С. 84–88.
3. Смоков С. М. Гарантії застосування заходів процесуального примусу у кримінальному судочинстві / С. М. Смоков, К. Г. Горелкіна. – О. : Астрокринт, 2012. – 152 с.
4. Кожевников Г. К. Заходи забезпечення кримінального провадження / Г. К. Кожевников // Вісник Нац. акад. прокуратури України. – 2012. – № 3. – С. 68–70.
5. Мельников В. Ю. Понятие мер уголовно-процессуального принуждения и его виды / В. Ю. Мельников // Северо-Кавказский юридический вестник. – 2006. – № 2. – С. 126–138.

6. Корнуков В. М. Меры процессуального принуждения в уголовном судопроизводстве / В. М. Корнуков. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1978. – 137 с.

7. Зинатуллин З. З. Уголовно-процессуальное принуждение и его эффективность / Зинатуллин З. З. – Казань, 1981. – 136 с.

8. Смоков С. М. Види обмежень конституційних прав громадян у новому Кримінальному процесуальному кодексі України / С. М. Смоков // Форум права. – 2012. – № 2. – С. 628–632.

9. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право : [курс лекцій] / Лобойко Л. М. – К. : Істина, 2005. – 456 с.

10. Лившиц Ю. Д. Меры процессуального принуждения в советском уголовном процессе / Лившиц Ю. Д. – М. : Юрид. лит., 1964. – 138 с.

11. Коврига З. Ф. Уголовно-процессуальное принуждение / Коврига З. Ф. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1975. – 172 с.

12. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квіт. 2012 р. // Голос України. – 2012. – № 90–91 (зі змінами і допов.).